فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال هشتم، شماره سوم (پیاپی ۲۹)، پاییز ۱۳۹۸
شاپای چاپی ۲۱۳۱-۲۳۲۲ شاپای الکترونیکی ۴۷۶X- ۲۵۸۸
http://serd.khu.ac.ir
صفحات ۱۲۸-۱۰۹

تحلیل اثربخشی تسهیلات بر اقتصاد خانوار اعضای تعاونی های دام‌داران روستاهای شهرستان اهواز

مصطفی پورافضل؛ کارشناسی ارشد گروه مدیریت کشاورزی، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران.
احمدرضا عمانی *؛ دانشیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی، شوشتر، ایران.

دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۹/۲۵ پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۰۲/۱۱

چکیده

هدف از این تحقیق، تحلیل اثربخشی تسهیلات سرمایه در گردش ارائه شده به اعضای تعاونی های دام‌داران روستاهای شهرستان اهواز توسط بانک کشاورزی بود. با استفاده از جدول کرجسی و مورگان ۲۰۱ نفر به عنوان نمونه آماری تعیین شد روش نمونه‌گیری، تصادفی طبقه‌ای، بود. ابزار اصلی این تحقیق پرسشنامه‌ای بود که روایی آن با کسب نظرات صاحب‌نظران به دست آمد. پایایی پرسشنامه از طریق آزمون مقدماتی با ۳۰ نفر انجام گرفت که ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۹ به دست آمد. با توجه به نتایج حاصل در خصوص اثر تسهیلات سرمایه در گردش اخذ شده از بانک کشاورزی بر سه بعد تولید(M=۴/۳۲، SD=۰/۷۸۵)، درآمد(M=۴/۲۵، SD=۰/۷۹۴)، و اشتغال(M=۴/۰۸، SD=۰/۸۹۲)، میانگین نمره اثر بخشی در سطح بسیار بالا بود. همچنین در بعد بهبود سطح زندگی و رفاه دام‌دار (M=۳/۷۴، SD=۱/۰۵۰)، بیانگر اثربخشی در سطح بالا بود. بین متغیرهای مشارکت اجتماعی، منزلت اجتماعی، سطح تحصیلات دام‌دار، میزان تجربه در امر دام‌داری، نظارت کارشناسان بانک، درآمد حاصل از فعالیت دام‌داری، میزان پس‌انداز و حجم تسهیلات اخذ شده از سوی دام‌دار، با متغیر وابسته اثربخشی تسهیلات سرمایه در گردش رابطه مثبت و معنی‌داری به دست آمد. همچنین یافته‌های تحقیق نشان داد که چهار عامل مؤثر بر اثربخشی تسهیلات سرمایه در گردش ارائه شده به اعضای تعاونی های دام‌داران شهرستان اهواز شامل: ویژگی اقتصادی و دانش مدیریتی دامدار، ویژگی‌های وام، ویژگی‌های شخصی دام‌دار و تنوع دام و محصول بوده و این عوامل در مجموع ۶۸/۵۲۴ درصد از واریانس کل عوامل مؤثر بر اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش را به خود اختصاص می‌دهند.

واژگان کلیدی: اقتصاد روستایی، تعاونی دامداری، تسهیلات بانکی، شهرستان اهواز.

* a.omani@iau-shoushtar.ac.ir

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

۱) مقدمه

بسیاری از اقتصاددانان معتقدند، وجود یک بخش کشاورزی پیشرو و نیرومند از عوامل ضروری توسعه اقتصادی است. در هر شرایطی توسعه بخش کشاورزی پیش‌شرط توسعه اقتصادی کشور است و تا زمانی که موانع توسعه این بخش برطرف نشود، سایر بخش‌ها نیز به رشد، شکوفایی و توسعه دست نخواهند یافت(درویشی، ۱۳۷۳). با این وجود، توسعه اقتصادی بدون وجود سرمایه، امری ناممکن است و سرمایه به سبب قابلیت تبدیل شدن به دیگر عوامل در فرآیند تولید، نقش بسیار مهمی دارد. می‌توان ادعا کرد در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران، مهم‌ترین مانع در تولید محصولات کشاورزی، کمبود سرمایه است (چیذری و زارع، ۱۳۷۹). به منظور سرعت بخشیدن به بهبود بخش کشاورزی و انتقال آن از کشاورزی سنتی به کشاورزی مدرن و تجاری، نیاز مبرمی به سرمایه است و انتظار می‌رود که با افزایش سرمایه‌گذاری در تکنولوژی جدید از سوی کشاورزان و در نتیجه افزایش آن‌ها، روند توسعه بخش کشاورزی و به تبع آن اقتصاد کشور تسریع شود (احمدپوربرازجانی و حسین پور، ۱۳۸۶). جذب سرمایه-گذاری در تعاونی‌های کشاورزی با روند مناسب‌تر از جذب سرمایه توسط افراد به صورت انفرادی است.

از دیدگاه بسیاری از محققین یکی از عوامل مؤثر در توسعه بخش کشاورزی، توسعه تعاونی‌ها، وجود اعتبارات بانکی، افزایش در میزان آن و سهولت دسترسی به آن است (Akroyd, 2003; Van Den Ban, 1999). اعتبارات برای توسعه ضروری بوده و سرمایه مورد نیاز کشاورزان و کارآفرینان برای سرمایه‌گذاری‌های جدید و یا پذیرش فن‌آوری‌های نوین را فراهم می‌سازد. اعتبارات کشاورزی، یکی از انواع اعتبارات هدایت شده است که با هدف گسترش و رشد تولیدات کشاورزی به افراد اعطا می‌شوند(Khandker & Faruqee, 2003). اعتبارات کشاورزی به دو شکل جاری و سرمایه‌ای به کشاورزان پرداخت می‌شود. وام‌های جاری، وام‌هایی هستند که برای تأمین قسمتی از نقدینگی و سرمایه در گردش مورد نیاز بهره‌برداران مورد استفاده قرار می‌گیرد و مدت بازپرداخت آنها یک دوره تولید (حداکثر ۱۲ ماه) است. در صورتی که وام‌های سرمایه‌ای، تسهیلاتی هستند که معمولاً برای افزایش ظرفیت تولید، اعطا شده و حجم تسهیلات بیشتر و مدت زمان بازپرداخت آن نیز طولانی‌تر است(ورمزیاری و همکاران، ۱۳۸۹). بانک کشاورزی هدف از تأمین تسهیلات سرمایه‌ای را ایجاد یا افزایش ظرفیت جدید و هدف از تأمین تسهیلات سرمایه در گردش را حفظ فعالیت و ظرفیت موجود برای طرح‌های مرتبط با زیر بخش‌های مختلف کشاورزی بیان می‌کند (بانک کشاورزی، ۱۳۸۹).

بر اساس آمار جهاد کشاورزی استان خوزستان در سال ۱۳۹۲، در شهرستان اهواز ۱۰۸ واحد پرواربندی صنعتی و سنتی گوساله، با ظرفیت ۴۸۵۰ تن و ۴۵ واحد پرواربندی گوسفند با ظرفیت ۷۸۷۵ تن، به دلیل کمبود سرمایه در گردش غیرفعال هستند که در صورت تأمین سرمایه در گردش واحدهایی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

که در حال حاضر غیرفعالند و شروع مجدد فعالیت این واحدها، نیاز شهرستان اهواز در رابطه با تولیدات دامی، از تولید خود شهرستان تأمین خواهد شد(سازمان جهاد کشاورزی خوزستان، ۱۳۹۲). از سوی دیگر، آمار عملکرد بانک کشاورزی در سال‌های مختلف نشان می‌دهد که تقاضا جهت تسهیلات سرمایه در گردش بالا بوده و در اکثر زیربخش‌های کشاورزی، حجم تسهیلات سرمایه در گردش پرداختی، بالاتر از تسهیلات سرمایه‌ای بوده، مقایسه آمار این دو نهاد، این سؤال را به وجود می‌آورد که آیا تسهیلات سرمایه در گردش پرداختی از سوی بانک کشاورزی اثربخشی مورد نظر را داشته است؟ و چه عواملی بر اثربخشی این تسهیلات تأثیرگذار هستند؟ ارزیابی برنامه‌های مذکور قبل از گسترش بیشترشان می‌تواند برای شناسایی مسایل، بهبود عملکرد و حل مشکلات راهگشا باشد. یکی از مهم‌ترین مراحل برنامه‌ریزی، ارزیابی اثربخشی طرح‌ها و برنامه‌هاست. این فرآیند به بهینه نمودن تصمیم‌گیری‌ها و در نهایت به امکان‌پذیری و واقع‌گرایی طرح‌ها کمک می‌نماید. ارزیابی اثربخشی می‌تواند عامل مهمی در اصلاح نقاط ضعف برنامه‌های توسعه و افزایش نظارت تلقی شود (افتخاری و عینالی، ۱۳۸۴). مهم‌ترین هدف مطالعات ارزیابی اثربخشی، شناسایی آثار علی اجرای برنامه‌های تأمین مالی در سطوح مختلف به منظور تشخیص میزان توفیق برنامه‌ها در رسیدن به اهدافشان است. همچنین مطالعات مذکور با شناسایی و توضیح فرآیند تغییرات، امکان اصلاح و بهبود عملکرد برنامه‌ها را فراهم می‌کند(Barens & Keogh, 1999).

۲) مبانی نظری

مطالعات زیادی در زمینه اثربخشی اعتبارات کشاورزی در داخل و خارج از کشور انجام گرفته است؛ از جمله زارع (۱۳۷۶) در بررسی اثرات تولیدی اعتبارات تخصیص یافته به بخش کشاورزی در استان مازندران نشان داد که سرعت در پاسخگویی به تقاضای کشاورز، به عبارت دیگر به حداقل رساندن فاصله بین دادن درخواست و پرداخت اعتبار، از عوامل مهم جذب صحیح اعتبار و مصرف برای تولید و در نهایت اثربخشی اعتبار است. سعدی و عرب مازار (۱۳۸۶) در زمینه اعتبارات خرد بانک کشاورزی در توانمندسازی اقتصادی زنان فعال در بخش دام‌داری در روستاهای زیر پوشش طرح حضرت زینب (س) در شهرستان بویین زهرا عوامل مؤثر در اثربخشی تسهیلات این طرح میزان تسهیلات، آموزش و آگاهی، سن، میزان تحصیلات، ویژگی‌های اجتماعی، وضعیت و امکانات اقتصادی از قبیل: زمین، دام، اصطبل، تعداد شاغلان در خانوار و میزان بدهی مالی، ذکر شده‌اند.

بر اساس مرور ادبیات در زمینه اثربخشی می‌توان دریافت که اثربخشی میزان تحقق اهداف از پیش تعیین شده می‌باشد و در این فرآیند اهداف از پیش تعیین شده با نتایج حاصل مورد قیاس قرار می‌گیرد(Orei, 1999).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

شعبان‌زاده و همکاران (۱۳۹۰) در بررسی اثر اعتبارات در توسعه بنگاه‌های زودبازده در صنعت دام‌پروری شهرستان بابل نشان دادند که اگرچه این اعتبارات تأثیر مثبت بر اشتغال داشته و سبب ایجاد سرمایه‌گذاری جدید در این بخش شده است، اما این اثرات در بلندمدت پایدار نبوده و اشتغال و سرمایه‌گذاری در میان این بنگاه‌ها، در طی این دوره به شدت کاهش یافته است. نظری و عادلی (۱۳۹۰) در مقایسه اثربخشی اعتبارات خرد بر اقشار جامعه روستایی در شهرستان آزادشهر، نشان دادند که به تبع وضعیت بهتر درآمدی و بالاتربودن متوسط وام دریافتی قشر ثروتمند، اثربخشی تسهیلات از جنبه‌های مختلف (ایجاد اشتغال، نسبت وام به کل سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد) نسبت به قشر ضعیف بیشتر بوده است.

نتایج تحقیق Folt (1998) نیز بیانگر آن است که اندازه واحد بهره‌برداری بر اثربخشی اعتبارات مؤثر است، به گونه‌ای که کشاورزان دارای زمین‌های بزرگ، از اعتبارات دریافتی بیشتر به عنوان یک درآمد انتقالی و در سرمایه‌گذاری خارج مزرعه استفاده نموده‌اند و اعتبارات دریافتی برای کشاورزان کوچک اثربخشی بیشتری داشته است. Mohieldin & Wright (2000) در تحقیق خود نشان دادند کهتسهیلات پرداخت شده توسط منابع رسمی نسبت به منابع غیر رسمی دارای اثربخشی بیشتری بوده است.

Pitamber (2003) در تحقیقی عوامل مؤثر بر اثربخشی اعتبارات خرد در کاهش فقر در اتیوپی و مالاوی را مورد مطالعه قرار داده است. تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد که اندازه اعتبارات اخذ شده توسط وام‌گیرنده، مدیریت و استراتژی استفاده از وام اخذ شده، نرخ بهره وام و پس‌انداز وام گیرنده، مهم‌ترین عوامل در اثربخشی اعتبارات خرد اخذ شده است. Okerenta & Orebiyi (2005)، در مورد اعطای باب عرضه وام کشاورزی به کشاورزان در ناحیه نیجردلتای نیجریه، بیان می‌کنند که عواملی چون سودآوری سرمایه‌گذاری، سطح دارایی‌های کشاورزان وام‌گیرنده، نرخ بهره وام، در دسترس بودن وام، هزینه معامله وام و سطح ریسک وام گیرنده، از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر مدیریت اثربخش تسهیلات کشاورزی توسط سازمان‌های وام‌دهنده می‌باشند. Ansari et al (2011) در بررسی عوامل مؤثر بر کارایی و اثربخشی اعتبارات کشاورزی از نقطه نظر کشاورزان و کارشناسان در ایران، نشان می‌دهند که آموزش کشاورزی، نسبت تسهیلات به درآمد، سن کم و تحصیلات بالاتر، دارای رابطه مثبت و معنی‌داری با اثربخشی و کارآیی تسهیلات کشاورزی هستند.

پیرایش و انصاری (۱۳۹۵) در تحقیقی با عنوان تحلیل عوامل مؤثر بر بهینه سازی سرمایه در گردش شرکت های فعال بازرگانی نهاده‌های کشاورزی استان تهران نتیجه گرفتند که ۸۳ درصد تغییرات

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

در مؤلفه‌های مدیریت بهینه سرمایه در گردش شرکت ها را متغیرهای سودآوری، میزان استفاده از اهرم مالی و مخارج سرمایه‌ای تبیین می‌کنند.

فال سلیمان و همکاران (۱۳۹۸) در تحقیق خود نتیجه گرفتند که از گروه‌هایی که نقش مهمی در ارائه تسیلات به مناطق روستایی ایفا می‌کند، گروه‌های توسعه روستایی است. گروه‌های توسعه روستایی با مکانیزم صندوق‌های خرد اعتباری، سهولت دستیابی به منابع مالی را برای روستائیان در "شرایط پیش از تولید"، "در حین تولید" و "مراحل سخت فروش" فراهم ساخته است.

علیمردانی و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیق خود با عنوان بررسی ارتباط تسهیلات بانکی توسعه بخش کشاورزی با افزایش تولیدات محصولات دامی در استان قزوین در سالهای ۹۰ تا ۹۲ نتیجه گرفتند که پرداخت تسهیلات بانکی بر افزایش تولید اثر معنی داری داشته است که نشان از محقق شدن اهداف تعیین شده مجموعه دولت در جهت افزایش محصولات بخش کشاورزی بوده است.

فردوسی و همکاران(۱۳۹۲) عوامل مؤثر بر بهبود وصول مطالبات بانک کشاورزی شهرستان مراغه را شناسایی نمودند. نتایج برآورد رگرسیو لاجیت چندگانه نشان داد متغیرهای مبلغ وام پرداختی، فاصله اقساط، تعداد اقساط، نوع تضمین، تمدید، فعالیت باغداری، زراعت، خدمات و نرخ تسهیلات از نز نظر آماری اثر معنی داری بر بر بهبود وصول مطالبات بانک داشتند. متغیر های مبلغ وام و تمدید دارای اثر منفی و سایر متغیرهای ذکر شده بر بهبود وصول مطالبات بانک کشاورزی شهرستان مراغه دارای اثر مثبت بودند.

اشراقی و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیق خود با عنوان عوامل مؤثر بر عدم بازپرداخت تسهیلات بانک کشاورزی از سوی کشاورزان مورد: شهرستان ایلام نتیجه گرفتند که متغیرهای میزان سود تسهیلات دریافتی، دفعات مراجعه به بانک برای اخذ وام، مبلغ اقساط بازپرداخت، مدت بازپرداخت، سابقه اخذ وام، درآمد کشاورزی، میزان سپرده شخصی در هنگام اخذ وام و دفعات نظارت کارشناسان بانک رابطه‌ی مثبتی با عدم بازپرداخت اعتبارات دریافتی دارد.

امیرانتخابی (۱۳۹۷) در تحقیق خود نتیجه گرفت که برخی از طرح‌های سرمایه‌گذاری نظیر یکپارچه‌سازی اراضی نقش مؤثری د اقتصاد روستاها داشته است. در روستاهای مورد بررسی، راندمان تولید بالا و هزینه های تولید کاهش و اقتصاد خانوارهای بهره بردار روستایی بهبود یافته است.

بنابر آنچه ذکر شد، از عوامل مؤثر در توسعه بخش کشاورزی، وجود اعتبارات بانکی و اثر بخش بودن آن است. بر اساس ارزیابی مطالعات انجام شده در این خصوص مشخص شد که عوامل متعدد فردی (تحصیلات، سن، و ریسک‌پذیری) ، اقتصادی (درآمد، پس انداز، بدهی مالی و سرمایه)، اجتماعی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

(مشارکت اجتماعی) و ویژگی تسهیلات (نرخ بهره تسهیلات ، در دسترس بودن تسهیلات) نقش مؤثری در اثر بخشی تسهیلات دارد.

با توجه به آنچه گفته شد، روشن است که به دلیل کمی درآمد و بالا بودن مخاطره پذیری و هزینه‌های تولید در بخش کشاورزی، دسترسی کشاورزان به اعتبارات و نیز اطمینان از اثربخش بودن آن در فرآیند تولید، یکی از ضرورت‌ها و پیش‌نیازهای توسعه فعالیت‌های بخش کشاورزی است. لذا هدف از این تحقیق، تحلیل اثربخشی تسهیلات سرمایه در گردش ارائه شده به دامداران شهرستان اهواز توسط بانک کشاورزی است. در این راستا تعیین میزان اثربخشی تسهیلات سرمایه در گردش اخذ شده نیز مورد توجه است. با توجه به بررسی منابع مختلف و سؤال‌های تحقیق چارچوب نظری تحقیق در شکل شماره ۱ ارائه شده است:

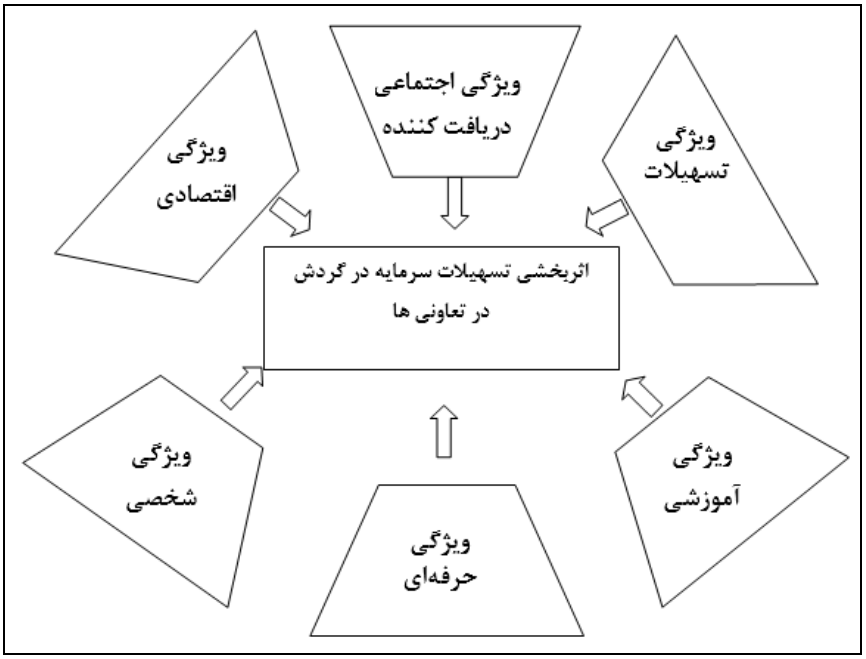

شکل ۱. مدل مفهومی نظری تحقیق

۳) روش تحقیق

این پژوهش، در طبقه‌بندی تحقیقات بر مبنای هدف، از نوع تحقیقات نظری ـکاربردی بوده و از لحاظ روش تحقیق، از نوع توصیفیـ همبستگی است که بصورت پیمایشی انجام گرفته است. منطقه پژوهش شهرستان اهواز واقع در استان خوزستان انتخاب شده است و جامعه آماری این پژوهش، اعضای تعاونی های دامداران شهرستان اهواز بوده است که حداقل یک بار از تسهیلات سرمایه در گردش بانک کشاورزی استفاده نموده باشند. بر اساس اطلاعات اخذ شده از سرپرستی بانک کشاورزی استان، این

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

تعداد ۴۲۴ نفر بودند. با استفاده از جدول کرجسی و مورگان و با توجه به جامعه آماری، تعداد نمونه‌ها ۲۰۱ نفر برآورد گردیده است که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای، نمونه‌ها در شعب مختلف بانک کشاورزی در شهرستان اهواز انتخاب شدند.

جدول ۱. تعداد نمونه ها در شعب مختلف بانک کشاورزی شهرستان اهواز

نامه شعبه	جامعه آماری	نمونه آماری
مرکزی اهواز	۲۱	۴۵
کوی ملت اهواز	۱۴	۲۹
شیلات اهواز	۱۱	۲۴
پودات اهواز	۱۵	۳۲
اوقاف اهواز	۹	۱۸
سازمان جهاد کشاورزی	۱۴	۲۹
آیت اله مدنی	۹	۱۹
بلوار گلستان	۱۳	۲۷
امام خمینی اهواز	۱۱	۲۲
شهید چمران	۱۲	۲۵
منابع طبیعی اهواز	۱۳	۲۸
کوت عبداله اهواز	۱۲	۲۵
دعبل خزایی اهواز	۱۰	۲۱
تره بار اهواز	۱۳	۲۷
الهایی	۱۲	۲۵
شیبان	۱۲	۲۵
جمع	۴۲۱	۲۰۱

منبع : (اطلاعات اخذ شده از سرپرستی بانک کشاورزی استان در سال ۱۳۹۵)

ابزار اصلی جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه‌ای است که با بررسی منابع مختلف داخلی و خارجی تدوین شده است. به منظور تعیین روایی ابزار تحقیق، از روش پانل متخصصان از بین اعضای هیأت علمی استفاده شده است و برای تعیین پایایی پرسشنامه، از روش پیش‌آزمون بر روی ۳۰ نفر از دامداران شهرستان کارون که از تسهیلات سرمایه در گردش استفاده کرده بودند استفاده گردیده و از طریق ضریب کرونباخ آلفا میزان پایایی پرسشنامه بررسی شد. با توجه به نتایج حاصله، میزان پایایی پرسشنامه به‌طور میانگین ۰/۸۹ از بخش هایی که از طیف لیکرت برای سنجش استفاده شده بود تعیین شد که در حد قابل قبول است. در این تحقیق اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش اخذ شده از بانک کشاورزی توسط دام‌داران شهرستان اهواز به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده است. در این تحقیق اثربخشی میزان تحقق اهداف از پیش تعیین شده در نظر گرفته شد. به این منظور تسهیلات بر مبنای هدف با

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

نتایج حاصل از کاربرد تسهیلات مورد قیاس قرار گرفت (Orei, 1999). به منظور سنجش میزان اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش در جامعه مورد مطالعه، ابعاد اثربخشی به چهار بعد اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش بر تولید، بر اشتغال، بر درآمد و بر بهبود سطح زندگی و رفاه دامدار، در نظر گرفته شد(شاهنوشی و همکاران، ۱۳۹۱). انتخاب گویه‌ها بر اساس بررسی منابع و سوابق تحقیق انجام شد. سپس برای هریک از ابعاد مذکور، گویه‌هایی طراحی شده و از مخاطبین خواسته شد تا پاسخ‌های خود را درباره هریک از گویه‌ها، در یک طیف ۵ گزینه‌ای (بسیارکم، کم، متوسط، زیاد و بسیار زیاد) بیان کنند. متغیرهای مستقل این پژوهش که از طریق رگرسیون نقش آنها بر روی متغیر وابسته تحقیق مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت، شامل: ویژگی‌های شخصی، حرفه‌ای، اقتصادی، اجتماعی (مشارکت اجتماعی و منزلت اجتماعی) دامداران، شرکت دامداران در کلاس‌های آموزشی و ترویجی (آموزشی) و نظارت از سوی کارشناسان بانک کشاورزی در تمامی مراحل اخذ و مصرف تسهیلات (ویژگی تسهیلات) بوده است. توصیف و تحلیل‌های آماری این پژوهش با استفاده از نرم‌افزار $SPSS_{19}$ انجام شده است. با توجه به مقیاس متغیرها، جهت آزمون فرضیات از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد.

به منظور گروه‌بندی افراد از لحاظ میزان اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش در هر یک از ابعاد، پاسخ‌ها که در طیف لیکرت ارائه شده بود از ۱ تا ۵ ارزش‌گذاری شدند و با توجه به تعداد گویه‌های هر بعد به هر فرد نمره‌ای اختصاص یافت. به عنوان مثال در خصوص اثر بخشی اعتبارات بر تولید ۹ گویه، اثر بخشی اعتبارات بر درآمد ۴ گویه، اثر بخشی اعتبارات بر اشتغال ۵ گویه و اثر بخشی اعتبارات بر سطح زندگی ۵ گویه مطرح شده بود که دامنه نمره افراد مورد مطالعه بین ۹ تا ۴۵ به دست آمد. بر اساس رابطه زیر افراد مورد مطالعه از بعد اثر بخشی اعتبارات بر تولید در پنج گروه قرار گرفتند. از این روش گروه‌بندی برخی محققان استفاده نموده‌اند (عمانی و خلیلی، ۱۳۹۰).

Range= ۴۵- ۹= ۳۶

$$M = \frac{36}{5} = 7.2$$

A=اثر بخشی بسیار پایین=	$۹ < A \leq ۹+M$
B= اثر بخشی پایین=	$۱۶/۲ < B \leq ۱۶/۲+M$
C= اثر بخشی متوسط=	$۲۳/۴ < C \leq ۲۳/۴+M$
D= اثر بخشی بالا=	$۳۰/۶ < D \leq ۳۰/۶+M$
E= اثر بخشی بسیار بالا=	$۳۷/۸ \leq E \leq ۳۷/۸+M$

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

۴) یافته‌های تحقیق

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که در نمونه مورد مطالعه، میانگین سنی ۴۵/۱۲ سال بوده و دام‌داران مورد مطالعه از سطح سواد پایینی برخوردار هستند چنانچه اکثریت افراد (۵۱/۲ درصد) با فراوانی ۱۰۳ نفر دارای تحصیلات زیر دیپلم و فقط ۲/۵ درصد از افراد با فراوانی ۵ نفر دارای تحصیلات دانشگاهی هستند. بررسی اطلاعات به دست آمده، نشان می‌دهد که ۹۴ درصد از دام‌داران دارای دام‌داری سنتی بوده و فقط ۶ درصد به صورت صنعتی فعالیت می‌نمایند. میانگین تجربه دام‌داری ۱۴ سال بوده و میانگین تعداد دام(گاو اصیل، گاو بومی، گاومیش، گاو دورگه، شتر و تک‌سمبان) هر دام‌دار ۳۰ رأس است.

اطلاعات به دست آمده نشان داد که میانگین درآمد ناخالص سالیانه نمونه مورد مطالعه، ۲۸۰/۵۸ میلیون ریال بوده است و ۳۲/۸ درصد با فراوانی ۶۶ نفر به جز دام‌داری به فعالیت دیگری نیز اشتغال داشته‌اند، که میانگین درآمد غیر دام‌داری در نمونه مورد مطالعه، ۳۷/۹۷ میلیون ریال بوده است. ۴۱/۸ درصد از نمونه آماری مورد مطالعه در کلاس‌های آموزشی و ترویجی مرتبط با اعتبارات بانکی شرکت کرده که وضعیت مطلوبی را از بعد شرکت در کلاس‌های آموزشی نشان نمی‌دهد. همچنین قریب به ۸۵ درصد از شرکت‌کنندگان، نقش کلاس‌های آموزشی و ترویجی را بالاتر از سطح متوسط عنوان کرده‌اند. این آمار نشان می‌دهد افرادی که در کلاس‌های ترویجی شرکت نمودند رضایت نسبی از آن داشته‌اند. بنابراین مورد مهمی که توجه به آن لازم است ایجاد شرایطی برای ایجاد انگیزه در بهره‌برداران برای شرکت در کلاس‌های مذکور است. همچنین اکثریت افراد مورد مطالعه نظارت کارشناسان را بر هزینه‌کرد وام ضعیف ذکر نموده‌اند.

به منظور سنجش میزان اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش در جامعه مورد مطالعه، ابعاد اثربخشی به چهار بعد اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش بر تولید، بر اشتغال، بر درآمد و بر بهبود سطح زندگی و رفاه دام‌دار، تشخیص داده شد. سپس برای هریک از ابعاد مذکور، گویه‌هایی طراحی شده و از مخاطبین خواسته شد تا پاسخ‌های خود را درباره هریک از گویه‌ها، در یک طیف ۵ گزینه‌ای (بسیارکم، کم، متوسط، زیاد و بسیار زیاد) بیان کنند(جدول ۲). با توجه به نتایج حاصل در سه بعد تولید، اشتغال، و درآمد، میانگین نمره اثر بخشی بین ۴ و ۵ قرار گرفت که بیانگر اثربخشی در سطح بسیار بالا بود. همچنین در بعد بهبود سطح زندگی و رفاه دام‌دار میانگین ۳/۷۴ به دست آمد که بیاگر اثربخشی در سطح بالا بود.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

جدول ۲. ابعاد اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش

ابعاد اثربخشی اعتبارات	تعداد گویه	میانگین	انحراف معیار
اثربخشی اعتبارات برتولید	۹	۴/۳۲	۰/۷۸۵
اثربخشی اعتبارات بر درآمد	۴	۴/۲۵	۰/۷۹۴
اثربخشی اعتبارات براشتغال	۵	۴/۰۸	۰/۸۹۲
اثربخشی اعتبارات بر سطح زندگی	۵	۳/۷۴	۱/۰۵۰
مجموع اثربخشی	۲۳	۴/۰۹	۰/۸۸۰

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۵

بر اساس نتایج حاصل از بین نمونه آماری مورد مطالعه، ۱۳/۹ درصد از افراد با فراوانی ۲۸ از نظر اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش بر تولید، در سطح متوسط، ۲۰/۹ درصد از افراد با فراوانی ۴۲ نفر در سطح بالا و ۶۵/۲ درصد با فراوانی ۱۳۱ نفر در سطح بسیار بالا قرار گرفتند. هیچ یک از افراد جامعه مورد مطالعه، از نظر اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش بر تولید در سطح بسیار پایین و پایین قرار نداشتند(جدول ۳).

جدول ۳. توزیع فراوانی گروه‌های دام‌دار مورد مطالعه بر حسب میزان اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش بر تولید

میزان اثربخشی اعتبارات برتولید	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
اثربخشی بسیارپایین	۰	۰	۰
اثربخشی پایین	۰	۰	۰
اثربخشی متوسط	۲۸	۱۳/۹	۱۳/۹
اثربخشی بالا	۴۲	۲۰/۹	۳۴/۸
اثربخشی بسیار بالا	۱۳۱	۶۵/۲	۱۰۰
جمع	۲۰۱	۱۰۰	-

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۵

بر اساس نتایج به دست آمده، در جامعه آماری مورد مطالعه، ۲ درصد افراد با فراوانی ۴ نفر از نظر اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش بر درآمد، در سطح پایین، ۸ درصد با فراوانی ۱۶ نفر در سطح متوسط، ۲۷/۹ درصد از افراد با فراوانی ۵۶ نفر در سطح بالا و ۶۲/۲ درصد با فراوانی ۱۲۵ نفر در سطح بسیار بالا قرار گرفتند. هیچ یک از افراد جامعه مورد مطالعه، در سطح بسیار پایین قرار نداشتند(جدول ۴).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

جدول ۴. توزیع فراوانی گروه‌های دام‌دار مورد مطالعه بر حسب میزان اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش بر درآمد

میزان اثربخشی اعتبارات بر درآمد	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
اثربخشی بسیارپایین	۰	۰	۰
اثربخشی پایین	۴	۲	۲
اثربخشی متوسط	۱۶	۸	۱۰
اثربخشی بالا	۵۶	۲۷/۸	۳۷/۸
اثربخشی بسیار بالا	۱۲۵	۶۲/۲	۱۰۰
جمع	۲۰۱	۱۰۰	-

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۵

در جامعه آماری مورد مطالعه، ۰/۵درصد از افراد با فراوانی ۱ نفر از نظر اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش بر اشتغال در سطح بسیار پایین، ۱/۵درصد از افراد با فراوانی ۳ نفر در سطح پایین، ۲۱/۹ درصد از افراد با فراوانی ۴۴ نفر در سطح متوسط، ۲۹/۹ درصد از افراد با فراوانی ۶۰ نفر در سطح بالا و ۴۸/۳ درصد با فراوانی ۹۳ نفر در سطح بسیار بالا قرار گرفتند(جدول ۵).

جدول ۵. توزیع فراوانی گروه‌های دام‌دار مورد مطالعه بر حسب میزان اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش بر اشتغال

میزان اثربخشی اعتبارات براشتغال	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
اثربخشی بسیارپایین	۱	۰/۵	۰/۵
اثربخشی پایین	۳	۱/۵	۲
اثربخشی متوسط	۴۴	۲۱/۹	۲۳/۹
اثربخشی بالا	۶۰	۲۹/۹	۵۳/۷
اثربخشی بسیار بالا	۹۳	۴۸/۳	۱۰۰
جمع	۲۰۱	۱۰۰	-

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۵

بر این اساس از بین جامعه آماری مورد مطالعه، ۲/۵درصد از افراد با فراوانی ۵ نفر از نظر اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش بر بهبود سطح زندگی و رفاه در سطح بسیار پایین، ۸ درصد از افراد با فراوانی ۱۶ نفر در سطح پایین، ۳۲/۸ درصد از افراد با فراوانی ۶۶ نفر در سطح متوسط، ۱۹/۹ درصد از افراد با فراوانی ۴۰ نفر در سطح بالا و ۳۶/۸ درصد با فراوانی ۷۴ نفر در سطح بسیار بالا قرار گرفتند(جدول ۶).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

جدول ۶. توزیع فراوانی گروه‌های دام‌دار بر حسب میزان اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش بر سطح زندگی

میزان اثربخشی اعتبارات بر سطح زندگی	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
اثربخشی بسیارپایین	۵	۲/۵	۲/۵
اثربخشی پایین	۱۶	۸	۱۰/۴
اثربخشی متوسط	۶۰	۳۲/۸	۴۳/۲
اثربخشی بالا	۴۰	۱۹/۹	۶۳/۴
اثربخشی بسیار بالا	۷۴	۳۶/۸	۱۰۰
جمع	۲۰۱	۱۰۰	-

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۵

پس از تعیین میزان اثربخشی اعتبارات در ابعاد مذکور، به منظور سنجش میزان اثربخشی اعتبارات در جامعه مورد مطالعه، اثربخشی چهار بخش تولید، درآمد، اشتغال و سطح زندگی به صورت تلفیقی مورد بررسی قرار گرفتند. بر این اساس از بین جامعه آماری مورد مطالعه، هیچ یک از دام‌داران در گروه افرادی که اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش اخذ شده توسط آنها بسیار پایین است، قرار نگرفتند. همچنین ۱ درصد از افراد با فراوانی ۲ نفر در گروه با اثربخشی پایین، ۱۴/۴ درصد از افراد با فراوانی ۲۹ نفر در گروه با اثربخشی متوسط، ۲۳/۸ درصد از افراد با فراوانی ۶۸ نفر در گروه با اثربخشی بالا و ۵۰/۷ درصد با فراوانی ۱۰۲ نفر در گروه با اثربخشی بسیار بالا قرار گرفتند(جدول ۷).

جدول ۷. توزیع فراوانی گروه‌های دام‌دار مورد مطالعه بر حسب میزان اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش

میزان اثربخشی اعتبارات	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
اثربخشی بسیارپایین	۰	۰	۰
اثربخشی پایین	۲	۱	۱
اثربخشی متوسط	۲۹	۱۴/۴	۱۵/۴
اثربخشی بالا	۶۸	۳۳/۸	۴۹/۳
اثربخشی بسیار بالا	۱۰۲	۵۰/۷	۱۰۰
جمع	۲۰۱	۱۰۰	-

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۵

بررسی رابطه همبستگی بین متغیر وابسته میزان اثربخشی تسهیلات سرمایه در گردش و متغیرهای مستقل تحقیق نشان داد که بین متغیرهای مستقل مشارکت اجتماعی، منزلت اجتماعی، سطح تحصیلات دام‌دار، میزان تجربه در امر دام‌داری، نظارت کارشناسان بانک، درآمد حاصل از فعالیت دام‌داری، میزان پس‌انداز و حجم تسهیلات اخذ شده از سوی دام‌دار، با متغیر وابسته اثربخشی تسهیلات

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

سرمایه در گردش رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. همچنین بین متغیرهای مستقل میزان بدهی مالی، نرخ بهره وام و فاصله انتظاری وام گیرنده برای دریافت وام با متغیر وابسته اثربخشی تسهیلات سرمایه در گردش، رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد. نتایج تحلیل همبستگی در جدول (۸) نشان داده شده است.

نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان می‌دهند که بین سطح تحصیلات دام‌داران و میزان اثربخشی تسهیلات سرمایه در گردش، رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. سعدی و عرب مزار (۱۳۸۶)، ورمزیاری و همکاران (۱۳۸۹)، نیز این یافته را در تحقیق خود تأیید می‌نمایند. بر این اساس می‌توان گفت که کشاورزانی که دارای سطح تحصیلات بالاتری بودند اعتقاد بالاتری در زمینه اثربخش بودن تسهیلات دریافتی داشته‌اند.

بین میزان درآمد حاصل از فعالیت دام‌داری دام‌داران و میزان اثربخشی تسهیلات سرمایه در گردش، رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. یافته‌های تحقیقاتی نظری و عادلی (۱۳۹۰) و Mohieldin & Wright (2000) از این نتیجه حمایت می‌کنند. بر اساس نتیجه حاصل می‌توان بر نقش استطاعت مالی دامداران در اثر بخشی تسهیلات دریافتی اذعان داشت. بر این اساس می‌توان گفت که کشاورزانی که دارای درآمد بالاتری بودند نظر مناسبتری در زمینه اثربخش بودن تسهیلات دریافتی داشته‌اند.

بین حجم تسهیلات اخذ شده از سوی دام‌داران و میزان اثربخشی تسهیلات سرمایه در گردش، رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد.Okerenta & Orebiyi (2005)؛ سعدی و عرب مزار (۱۳۸۶) و ورمزیاری و همکاران (۱۳۸۹) نیز در تحقیق خود به این مطلب دست یافته‌اند.

بین میزان پس‌انداز دام‌داران و میزان اثربخشی تسهیلات سرمایه در گردش، رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. تحقیقات سعدی و عرب مزار (۱۳۸۶) و Pitamber (2003) نیز مؤید این مطلب است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که کشاورزانی که دارای پس‌انداز بیشتری بودند اعتقاد بالاتری در زمینه اثربخش بودن تسهیلات دریافتی داشته‌اند.

بین نظارت کارشناسان بانک کشاورزی و میزان اثربخشی تسهیلات سرمایه در گردش، رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. سعدی و عرب مزار (۱۳۸۶) و ورمزیاری و همکاران (۱۳۸۹) نیز در تحقیقات خود این یافته را تأیید می‌نمایند. بر این اساس نقش مؤثر نظارت کارشناسان بانک کشاورزی بر اثربخشی تسهیلات دریافتی مشخص شده است. هر چه نظارت کارشناسان بیشتر باشد اثر بخشی تسهیلات نیز افزایش خواهد یافت.

بین میانگین اثربخشی تسهیلات سرمایه در گردش بر حسب شرکت در کلاس‌های آموزشی و ترویجی اختلاف معنی‌داری وجود دارد. Reed and Befus (1992) نیز در تحقیقات خود این یافته را

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

تأیید می‌نمایند. بنابراین برگزاری کلاس‌های آموزشی و ترویجی در خصوص نحوه بهره‌گیری از تسهیلات نقش مؤثری در اثر بخشی تسهیلات دریافتی داشته است.

جدول ۸. میزان همبستگی متغیر اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش با متغیرهای مستقل

ردیف	متغیر اول	ضریب همبستگی اسپیرمن	سطح معنی‌داری
۱	مشارکت اجتماعی[۱]	۰/۴۵۳**	۰/۰۰۰
۲	منزلت اجتماعی[۲]	۰/۳۷۸**	۰/۰۰۰
۳	میزان نظارت کارشناسان بانک	۰/۱۴۵*	۰/۰۴۰
۴	درآمد سالیانه فعالیت دام‌داری	۰/۱۵۲*	۰/۰۳۷
۵	درآمدسالیانه فعالیت غیردام‌داری	۰/۰۵۹	۰/۴۱۷
۶	میزان بدهی مالی	-۰/۲۲۱**	۰/۰۰۲
۷	حجم تسهیلات اعتباری	۰/۱۴۵*	۰/۰۴۱
۸	فاصله انتظاری برای دریافت وام	-۰/۱۸۵**	۰/۰۰۹
۹	نرخ بهره وام	-۰/۱۵۶*	۰/۰۲۷
۱۰	نسبت وام به کل سرمایه جاری	-۰/۱۲۴	۰/۰۸۱
۱۱	میزان پس‌انداز دام‌دار	۰/۲۶۱**	۰/۰۰۰
۱۲	طول دوره بازپرداخت	۰/۱۲۶	۰/۰۷۶
۱۳	تعداد دام	۰/۰۴۲	۰/۵۵۲
۱۴	میزان تجربه در دام‌داری	۰/۱۷۰*	۰/۰۱۶
۱۵	سن دام‌دار	۰/۰۰۸	۰/۹۱۵
۱۶	تعداد افراد خانوار	۰/۰۰۳	۰/۹۶۲
۱۷	سطح تحصیلات	۰/۱۸۰*	۰/۰۱۱

**: سطح معنی‌داری ۰/۰۱ *: سطح معنی‌داری ۰/۰۵

[۱]: به منظور سنجش مشارکت اجتماعی ۸ گویه مطرح و مشارکت بهره‌برداران در عرصه‌های مختلف مورد ارزیابی قرار گرفت.

[۲]: به منظور سنجش منزلت اجتماعی ۸ گویه مطرح و نقش و جایگاه افراد در جامعه‌ای که زندگی می‌کنند مورد ارزیابی قرار گرفت.

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۵

همچنین مقایسه میانگین اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش در گروه‌های مختلف، با استفاده از آزمون کروسکال والیس و من- ویتنی نشان داد که بین میانگین اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش بر حسب شرکت در کلاس‌های آموزشی و ترویجی، نوع نظام بهره‌برداری و سهولت دسترسی به اعتبارات بانک کشاورزی اختلاف معنی‌داری وجود دارد. افرادی که در کلاس‌های آموزشی و ترویجی در زمینه اهداف تسهیلات اعطایی شرکت نموده بودند معتقد بودند که تسهیلات دریافتی را بر اساس آموزه‌های فراگرفته شده در جای خود و متناسب با اهداف هزینه نموده‌اند.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

جدول ۹. اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش بر حسب شرکت در کلاس‌های آموزشی و ترویجی و سهولت دسترسی به اعتبارات

متغیر مستقل	گروه	فراوانی	میانگین رتبه‌ها	آماره U	سطح معنی‌داری
شرکت در کلاس‌های آموزشی و ترویجی	بله	۸۴	۲۸۱/۴۳	۱۳۷۱/۶۵۴	۰/۰۰۰
	خیر	۱۱۷	۱۱۷/۳۲		
سهولت دسترسی به اعتبارات	بله	۹۸	۲۵۹/۲۹	۱۱۸۰/۹۲۰	۰/۰۰۰
	خیر	۱۰۳	۱۴۲/۷۳		

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۵

جدول ۱۰. اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش بر حسب نوع نظام بهره‌برداری

متغیر مستقل	گروه	فراوانی	میانگین رتبه‌ها	آماره کی‌دو	سطح معنی‌داری
نظام بهره‌برداری	ملکی	۱۳۹	۲۹۸/۶۵	۵۶/۹۸۳	۰/۰۰۱
	اجاره‌ای	۳۷	۱۱۲/۰۸		
	مختلط	۲۵	۱۳۱/۹۸		

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۵

به منظور تحلیل نقش متغیرهای مستقل تحقیق که بر متغیر وابسته اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش تأثیرمعنی‌داری داشتند، از روش رگرسیون چندگانه به شیوه گام به گام استفاده شد. نتایج تحقیق نشان داد که از بین متغیرهای مستقلی که بر متغیر وابسته تحقیق نقش معنی‌داری داشته‌اند، پنج متغیر میزان درآمد حاصل از فعالیت دام‌داری، مشارکت اجتماعی، سهولت دسترسی به وام، میزان پس‌انداز و نرخ بهره، مهم‌ترین متغیرهای مستقل مؤثر بر متغیر وابسته تحقیق بوده که به طور تعاملی ۷۴/۱ درصد از تغییرات متغیر وابسته تحقیق را تبیین می‌کنند. لازم به ذکر است متغیرهای مشارکت اجتماعی با مقیاس رتبه‌ای و سهولت دسترسی به وام با مقیاس اسمی به صورت متغیرهای مجازی وارد معادله شدند. توجه به ضرایب حاصل معادله رگرسیون به شرح زیر بیان می‌شود:

$Y=۰/۸۰۱+۰/۷۳۴X_1+۰/۱۸۶\ X_2+۰/۱۶۷X_3+\ ۶/۳۲X_4-۱۱۹X_5$

جدول ۱۱. یافته‌های حاصل از تحلیل رگرسیون به شیوه گام به گام

مراحل	متغیر مستقل	B	SE B	Beta	t	sig
گام اول	میزان درآمد حاصل از فعالیت دام‌داری	۰/۷۳۴	۰/۳۲۲	۰/۷۰۴	۱۸/۲۳۹**	۰/۰۰۰
گام دوم	میزان مشارکت اجتماعی	۰/۱۸۶	۰/۰۴۰	۰/۲۸۰	۷/۴۰۶**	۰/۰۰۰
گام سوم	سهولت دسترسی به وام	۰/۱۶۷	۰/۰۲۵	۰/۱۰۳	۲/۷۹۴**	۰/۰۰۶
گام چهارم	میزان پس‌انداز	۶/۳۲	۰/۰۶۰	۰/۰۸۶	۲/۲۷۶*	۰/۰۲۴
گام پنجم	نرخ بهره	-۰/۱۱۹	۰/۰۲۸	-۰/۰۷۳	-۱/۹۸۲*	۰/۰۴۹
-	عرض از مبدأ	۰/۸۰۱	۰/۰۶۰	----	۲/۴۹۱*	۰/۰۱۴

R^2=۰/۸۶۱R= R^2Adj=۰/۷۴۱ F= ۰/۷۳۴ F= ۱۱۰/۸۶۱ sig ۰/۰۰۰ منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۵

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

به منظور کاهش تعداد متغیرهای تحقیق که از دیدگاه دام‌داران مورد مطالعه بر متغیر وابسته اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش، تأثیر معنی‌داری دارند و تلخیص آنها به عوامل کمتر و تعیین سهم هر عامل، از آزمون تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد. در ابتدا به منظور اطمینان از انسجام درونی متغیرها و مناسب بودن آنها برای آزمون تحلیل عاملی، از آزمون KMO و بارتلت استفاده می‌شود. نتایج نشان می‌دهد که مقدار آماره KMO، ۰/۹۳۴ بوده و آماره بارتلت نیز ۴۹۷۵/۲۴۳ با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰، بنابراین داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسبند. با توجه به این که در این تحقیق هدف تحلیل عاملی، تلخیص متغیرها و دستیابی به تعداد محدودی عامل برای اهداف پیش‌بینی می‌باشد، از روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی استفاده می‌شود. برای تعیین عامل‌ها، به دلیل این که تعداد متغیرها ۳۰ می‌باشد، معیار مقدار ویژه قابل‌اعتماد به نظر می‌رسد و عامل‌هایی که مقدار ویژه آنها به طور قابل ملاحظه‌ای بزرگ‌تر از ۱ باشد، انتخاب می‌گردند. نتایج حاصل از تحلیل عاملی نشان می‌دهد که اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش، تحت تأثیر چهار عامل بوده که این عوامل در مجموع ۶۸/۵۲۴ درصد از واریانس کل متغیرهای مؤثر بر اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش را تبیین می‌کنند(جدول ۱۲).

جدول ۱۲. عامل‌های استخراج شده از تحلیل عاملی

عامل‌ها	مقدار ویژه	درصد واریانس تبیین شده	درصد واریانس تجمعی
عامل اول	۷/۲۸۷	۲۴/۲۹۱	۲۴/۲۹۱
عامل دوم	۶/۶۲۸	۲۲/۰۹۳	۴۶/۳۸۴
عامل سوم	۴/۱۴۳	۱۳/۸۱۱	۶۰/۱۹۵
عامل چهارم	۲/۴۹۹	۸/۳۲۹	۶۸/۵۲۴

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۵

سپس برای شناسایی متغیرهای مربوط به هر عامل و نیز به منظور تفسیرپذیرتر نمودن عامل‌ها، چرخش عاملی انجام می‌شود. به منظور جداسازی شفاف‌تر و واضح‌تر عامل‌ها از چرخش عاملی به شیوه وریماکس استفاده شد. با توجه به متغیرهای مربوط به هر عامل، عوامل را بدین صورت نام‌گذاری می‌کنیم: شامل: ویژگی اقتصادی و دانش مدیریتی دامدار، ویژگی‌های وام، ویژگی‌های شخصی دام‌دار و تنوع دام و محصول. بر اساس یافته‌های تحقیق جدول (۱۳) حاصل شده است.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

جدول ۱۳. مشخصات عامل‌های استخراج شده از تحلیل عاملی

شماره عامل	متغیرهای مربوط به آن	بار عاملی هر متغیر
عامل اول: ویژگی اقتصادی و دانش مدیریتی دامدار	مالکیت مؤسسه دام‌پروری	۰/۸۱۱
	پرداخت به موقع وام	۰/۷۹۵
	سابقه اخذ وام	۰/۷۸۰
	وجود بازار مناسب برای محصول	۰/۷۷۶
	سهولت دسترسی به نهاده‌ها	۰/۷۴۷
	گستردگی مؤسسه دامداری	۰/۷۳۶
	داشتن دانش مدیریتی	۰/۶۴۰
	وجود تعاونی کشاورزی	۰/۵۶۲
	سهم وام به کل سرمایه	۰/۵۵۰
عامل دوم: ویژگی‌های وام	مدت زمان باز پرداخت وام	۰/۷۶۷
	عدم بدهی مالی	۰/۷۶۵
	داشتن درآمد مناسب از فعالیت کشاورزی	۰/۷۵۸
	فاصله انتظاری برای دریافت وام	۰/۷۴۹
	حجم وام	۰/۷۱۶
	نظارت و سرپرستی کارشناسان بانک بر نحوه هزینه‌کرد	۰/۷۰۵
	میزان بهره وام	۰/۶۹۸
	قیمت محصول	۰/۶۶۱
	حذف مراحل و تشریفات اداری	۰/۶۴۶
	گستردگی شعب	۰/۶۱۶
	ماهیت وام (نقدی یا جنسی)	۰/۵۷۰
عامل سوم: ویژگی‌های شخصی دام‌دار	تحصیلات کشاورز	۰/۸۲۹
	سن	۰/۸۰۳
	سابقه کار کشاورزی	۰/۷۳۸
	داشتن شغل غیرکشاورزی	۰/۵۴۰
	سابقه شرکت در کلاس‌های آموزشی و ترویجی	۰/۵۰۲
عامل چهارم: تنوع دام و محصول	تنوع دام	۰/۸۱۰
	تعداد دام	۰/۶۹۰
	تنوع محصول	۰/۶۷۷
	نیروی کار خانوادگی	۰/۵۷۷

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۵

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

۵) نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج به دست آمده از این تحقیق، تسهیلات سرمایه در گردش دریافت شده توسط دام‌داران نمونه مورد مطالعه، دارای اثربخشی مناسبی بوده؛ البته اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش بر تولید و درآمد واحدهای دام‌داری بیشتر از تأثیر اعتبارات سرمایه در گردش بر اشتغال و بهبود سطح زندگی و رفاه بوده است. تسهیلات اعطایی ضمن افزایش کیفی و کمی محصول دام‌داری‌های در حال فعالیت، موجب از سرگیری فعالیت واحدهای غیرفعال شده و موجب تأمین کسری نیاز جمعیت شهرستان اهواز به محصولات دامی می‌شود. یافته‌های تحقیق نشان داد که چهار عامل مؤثر بر اثربخشی تسهیلات سرمایه در گردش ارائه شده به اعضای تعاونی های دام‌داران شهرستان اهواز شامل: ویژگی اقتصادی و دانش مدیریتی دامدار، ویژگی‌های وام، ویژگی‌های شخصی دام‌دار و تنوع دام و محصول بوده و این عوامل در مجموع ۶۸/۵۲۴ درصد از واریانس کل عوامل مؤثر بر اثربخشی اعتبارات سرمایه در گردش را به خود اختصاص می‌دهند. بنابراین بر اساس نتایج حاصل توجه به سازوکارهای اقتصادی از قبیل مالکیت، تنوع محصول، تنوع دام، خصوصیات و ویژگی‌های وام (مدت زمان بازپرداخت، نظارت بر مصرف، بهره وام ...) در کنار دانش بهره‌گیری از تسهیلات اخذ شده و شرکت در دوره‌های آموزشی می‌تواند نقش مؤثری در اثربخشی تسهیلات دریافتی داشته باشد. بر اساس نتایج حاصل پیشنهاد می‌شود:

کارشناسان بانک، پس از اعطای وام، نظارت‌های دقیق‌تر، واقعی‌تر و بیشتری بر نحوه استفاده از تسهیلات مذکور اعمال نمایند.

برگزاری کلاس آموزشی و ترویجی در راستای نحوه بهره‌گیری از تسهیلات اعطایی

کاهش مراحل اداری و حذف تشریفات در طی فرآیند اعطای تسهیلات به کشاورزان، منجر به سهولت دسترسی کشاورزان به تسهیلات کشاورزی می‌گردد و همچنین باعث افزایش اثربخشی این تسهیلات می‌گردد.

بهبود وضعیت اجتماعی دامداران (مشارکت اجتماعی و منزلت اجتماعی) با توجه به نقش مؤثر آن بر اثر بخشی تسهیلات دریافتی

زمان اعطای تسهیلات کشاورزی با زمان فعالیت‌های تولیدی دام‌داران متناسب شود، تا این تسهیلات به موقع و در زمان نیاز واقعی کشاورز در اختیار آنها قرار گیرد. گسترش شعب بانک کشاورزی و نزدیک کردن فاصله شعب بانک تا مناطق کشاورزی، به گونه‌ای که دسترسی کشاورز به این بانک به سهولت امکان پذیرد.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

۶) منابع

- احمدپوربرازجانی، محمود، سید محمد رضا حسینی پور، (۱۳۸۶). **عوامل مؤثر بر تقاضای اعتبارات کشاورزی درسیستان** . فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد کشاورزی و توسعه. سال ۱۵، شماره ۵۸، صص۹۱-۱۱۰.

- اشراقی سامانی رویا، فرزاد شیخ محمدی ، علیرضا پورسعید، (۱۳۹۴). **عوامل مؤثر بر عدم بازپرداخت تسهیلات بانک کشاورزی از سوی کشاورزان مورد: شهرستان ایلام**. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۴، شماره ۱۲، صص:۷۷-۹۱

- امیرانتخابی شهرام، (۱۳۹۷). **ارزیابی اثرات یکپارچه سازی اراضی کشاورزی بر اقتصاد خانوارهای روستایی مورد: بخش میرزاکوچک شهرستان صومعه سرا** . اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۷، شماره ۲۶، صص ۱۴۹-۱۶۸

- بانک کشاورزی.(۱۳۸۹). **هدف از تحصیلات اعتباری**. وب سایت بانک کشاورزی ایران. قابل دستیابی در http://www.agri-bank.com/services.htm.

- پیرایش، رضا و اشکان انصاری، (۱۳۹۵). **تحلیل عوامل مؤثر بر بهینه سازی سرمایه در گردش شرکت‌های فعال بازرگانی نهاده های کشاورزی استان تهران**، چهارمین کنفرانس بین المللی پژوهشهای کاربردی در مدیریت و حسابداری، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.

- چیذری، امیرحسین و احمد زارع، (۱۳۷۹). **بررسی آثار اعتبارات تخصیص یافته به بخش کشاورزی استان مازندران از سوی بانک‌های ملی و کشاورزی**، اقتصاد کشاورزی وتوسعه، سال ۳۲، شماره ۸، صص ۶۹ -۹۲.

- درویشی، علی، (۱۳۷۳). **ظرفیت وتوان توسعه پایدارکشاورزی**، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال ۵، شماره ۲، صص ۳۰-۵۳.

- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا و جمشید عینالی، (۱۳۸۴). **ارزیابی اعتبارات خردبانک کشاورزی در توسعه اقتصادی روستایی: مطالعه موردی روستاهای حوزه آبریز رودخانه خرارود (شهرستان خدابنده)**. پژوهشنامه بازرگانی، سال ۹ ، شماره ۳۴، صص ۱۷۹-۲۰۲.

- زارع، احمد، (۱۳۷۶). ب**ررسی و ارزیابی اثرات تولیدی اعتبارات تخصیص یافته به بخش کشاورزی توسط هر یک از بانکهای ملی و کشاورزی (مطالعه موردی استان مازندران)**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد اقتصاد کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس.

- سعدی، حشمت اله و عباس عرب مزار، (۱۳۸۶). **نقش اعتبارات خرد در توانمندسازی زنان روستایی تجربه بانک کشاورزی**، همایش اعتبارات خرد روستایی و فقرزدایی بانک کشاورزی، تهران، مرکز تحقیقات اقتصادی.

- شاهنوشی، ناصر، محمد مظهری، حمید طاهرپور، محسن مشرف، (۱۳۹۱). **بررسی اثربخشی تسهیلات بنگاههای زودبازده درصنعت فرش دستباف**. دوفصلنامه علمی_ پژوهشی انجمن علمی فرش ایران شماره ۲۲. ۳۵، صص-۴۴

- شعبان‌زاده، مهدی، ناصر شاهنوشی، محمود دانشور، محمد قربانی، مجتبی مجاوریان، (۱۳۹۰). **بررسی نقش اعتبارات بنگاه‌های زودبازده در توسعه صنعت دامپروری**. تحقیقات اقتصاد کشاورزی، سال ۳، شماره ۱۱، صص ۱۳۷-۱۵۵.

- شفیعی، پروین، احمد تقدیسی، حسن بیگ محمدی و سید هدایت الله نوری، (۱۳۸۹)، **اولویت‌بندی صنایع کوچک و کارگاهی مناطق روستایی شهرستان اردستان باروش دلفی**، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۳، شماره ۲، صص ۷۹-۶۱.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]

- علیمردانی، علی، علی بهرامی و محمدحسین عزیزمحمدی، (۱۳۹۴). **بررسی ارتباط تسهیلات بانکی توسعه بخش کشاورزی با افزایش تولیدات محصولات دامی در استان قزوین در سالهای ۹۰ تا ۹۲**، اولین همایش ملی تخصصی علوم کشاورزی و محیط زیست ایران، اردبیل، مرکز پژوهشی زمین کاو

- عمانی، احمدرضا و عبدالرسول خلیلی، (۱۳۹۰). سنجش **بهره‌وری آب زراعی بخش شادروان شهرستان شوشتر** .پژوهشهای ترویج و آموزش کشاورزی، سال چهارم، شماره ۳، صص ۷۵-۹۱.

- فال سلیمان محمود، حجی پور گلسار، میکانیکی جواد، (۱۳۹۸). **اثرات گروه های توسعه روستایی بر پایداری اقتصادی فضا مورد: روستاهای بخش مرکزی شهرستان سربیشه** . اقتصاد فضا و توسعه روستایی. سال ۸، شماره ۲۸، صص۱-۳۰.

- فردوسی، رویا، محمد قهرمان زاده، اسماعیل پیش بهار، حسین راحلی، (۱۳۹۲). **شناسایی عوامل مؤثر بر بهبود وصول مطالبات بانک کشاورزی شهرستان مراغه**. پژوهش ها و سیاست های اقتصادی، سال ۲۱ ، شماره ۶۷، صص۴۹-۶۸.

- نظری، عبدالحمید و جواد عادلی، (۱۳۹۰). **مقایسهٔ اثربخشی اعتبارات خرد بر اقشار جامعه روستایی در نواحی کوهستانی و دشتی شهرستان آزادشهر**، فصلنامه علمی- پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران، دوره جدید، سال ۹، شماره۳۱، صص ۱۹۱-۲۱۴.

- ورمزیاری، حجت.، خلیل کلانتری، و حسین شعبانعلی فمی، (۱۳۸۹) **تحلیل عوامل مؤثر بر نحوه استفاده از تسهیلات بانکی کشاورزی (مورد: شهرستان خوی)**. پژوهش های روستایی، سال ۱، شماره ۳، صص ۸۳-۱۰۸.

- Akroyd, D. (2003). **Agricultural and Rural Development Planning**, New Delhi, Ash Gate Publishing.

- Ansari, Y., Gerasim, D., & Mahdavinia, M. (2011). **Investigation of Factors Affecting Efficiency and Effectiveness of Agricultural Facilities from Viewpoint of Farmers and credit Experts in 2009**, IRAN, African Journal of Agricultural Research, 6(15), 3619-3622.

- Barens, C., & Keogh, E. (1999). **An Assessment of the Impact of Zambuko`s micro – Enterprise Program in the Zimbawe: Baseline Finding, Management Systems International 600 Water Street**, S.W. Washington, D.C.USAID AIMS.

- Folt, J. (1998). **Credit Market Constraint and Profitability in Tunisian Agriculture**, Agricultural and Applied Economic,28(3), 345-356.

- Khandker, S. R., & Faruqee, R. (2003). **The Impact of Farm Credit in Pakistan**, Retrieved August 8 2013, from http://www.world bank.

- Mohieldin, M. S., &. Wright, P. W. (2000). **Formal and informal credit market in Egypt**, Economic Development and Cultural Change, 48, 657-671.

- Okerenta, S. I., & Orebiyi, J. S. (2005). **Determination of Agricultural Credit Supply to Farmers in the Niger Delta Area of Nigeria**, Journal of Agriculture and social Research (JASR), 5(1), 67-72.

- Orei, K. (1999). **Analysis and Measurement of productivity**. Tehran: Publications of Academic Science Press. (In Farsi).

- Pitamber, S. (2003). **Factors Impeding the Poverty Reduction Capacity of Micro-credit: Some Field Observation from MALAWI and ETHIOPIA,** Economic Research Papers N: 74, African Development Bank.

- Van Den Ban, A. W. (1999). **Agricultural Development: Opportunities and Threats for Farmers and Implications for Extension Organizations**, The Journal of Agricultural Education and Extension, 6(30), 145-156.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-30]